

lehet a számára feltett kérdések vonatkozásában, másrészt nem szabad a könyvtárosokról feltételezni, hogy a bevétel ellenőrző szerepe nélkül hanyagul tennék a dolgaikat.

Eleinte meglehetősen egybehangzó követelmény volt, hogy a fizetett szolgáltatások árait központilag állapítsák meg. Am ahogy eluralkodott a differenciáltság követelménye, többen a hálózatonkénti vagy könyvtártípusonkénti megállapítás szükségessége felé hajlottak. Egyébként az a tény is ebbe az irányba terelte a gondolkodást, hogy a fizetett szolgáltatások díjának megállapításához hiányzanak az objektív metódikák. (Pl. az irodalomkutatásoknál "darabban" vagy "relevanciában" kell-e számolni, esetleg a rájuk fordított időben-e, ami viszont felettébb szubjektív, s egyaránt függ a könyvtáros és a kézikönyvtár "felkészültségétől".)

Tulajdonképpen nem a fizetett szolgáltatások témakörébe tartoznak a "szankciós díjak", tehát a sürgetősért, a késésért és a könyvelvessztésért felszámolható tételek. Ennek ellenére a kerekasztal meglehetősen részletesen és határozottan foglalkozott velük, nevezetesen lényeges emelésüket látta szükségesnek. Az elvesztett művekért akkora díj bevezetését követelték, amelyért a már egyébként beszerezhetően dokumentum reprográfiai másolata elkészíthető.

/Poplatky za knihovnické služby – ano či ne? = Technická knihovna, 33. köt. 3. sz. 1989. p. 65–66., 70–83./

(Futala Tibor)

Nagyobb "szeletet" a költségvetés "tortájából": hogyan indokoljuk meg a könyvtárak és információs rendszerek költségvetését

A könyvtárak szakmai tekintélye általában attól függött, milyen mértékben voltak képesek fejleszteni állományukat. Az állomány nagysága szakmai körökben és a fenntartók szemében mindig is a siker mércéje volt. Ez az állománygyarapítási politika azonban a lekötött költségek magas arányát tette szükségessé; következésképpen a költségvetési igények az inflációt követő vagy a gyarapodást szolgáló keretek megemelésére irányultak az állami és a magánsektorban egyaránt, gyakorlatilag a könyvtár nagyságától függetlenül. Az erőforrások iránti verseny kiéleződésével, a hagyományos hozzáférési módokat felváltó információs technológia terjedésével és az anyaintézmények egészében érvényes gazdasági módszerekre való rákényszerüléssel ez a hozzáállás sok szempontból megkérdőjelezhető.

A könyvtárvezető szemszögéből

A könnyen hozzáférhető, nagy könyvtári állomány kívánatos voltába vetett hit megrendítése nem könnyű feladat, s miközben viszonylag egyszerű a fenntartási költségeket kiszámítani, a kapcsolódó költség – haszon hányadok megállapítása bonyolult. Éppen ezért az új költségvetési technikákkal szemben vonakodás tapasztalható.

Az ingyenes közművelődési könyvtári szolgáltatások növekedése és a más szektorokban működő könyvtárakra és információs szolgáltatásokra gyakorolt hatása következtében a felhasználók viszonylag alacsony értéket tulajdonítanak a kapott információknak, ezért állandó feszültség mutatkozik a szolgáltatás fenntartásához szükséges költségek és a között az összeg között, amit a használók vagy a fenntartók fizetni hajlandók érte. A korlátozott források és

ez a fajta használói magatartás megnehezíti új szolgáltatások bevezetését vagy a meglévők továbbfejlesztését.

Ezek a költségvetési gondok elválaszthatatlanok az információtechnológia megváltozásának következményeitől: a könyvtárosok továbbra is az információk fizikai állományának háborítatlan urai maradnak, de az új információs technikák bevezetésével a felhasználók számos forrást közvetlenül is igénybe vehetnek elektronikus úton.

Szakértők és tanácsaik

A könyvtári és információs szolgáltatások költségvetési módszerei sokat fejlődtek az utóbbi időben. Schwuchow szerint a költségvetési rendszereknek a következő feladatokat kellene ellátniuk [1]:

- ▶ a költségvetés struktúra specifikálása (a költségvetés költségfajtánkénti összetételének, ill. funkcionkénti megoszlásának megadása),
- ▶ az egyes funkciók és tevékenységek hatékonyságának ellenőrzése,
- ▶ a különböző információs és dokumentációs szolgáltatások áralkulációjának alátámasztása,
- ▶ egyes működési területek és szolgáltatások fenntartásával vagy megszüntetésével összefüggő döntések előkészítése,
- ▶ különböző rendszerek teljesítményének összehasonlítása,
- ▶ a költségek alakulásának előrejelzése meglévő szolgáltatások átszervezése vagy újak bevezetése esetén (költségindexek megadása).

A könyvtári és információs rendszerek ráfordításainak költségelemzésére számos eljárás van, de kevésbé tisztázott, hogy a ráfordítások változása

miképpen hat a szolgáltatásokra, s így az eredményre. Ez veti fel a költséghatékonyság és a költség – haszon hányad jóval bonyolultabb kérdéseit.

Az információs rendszerek értékelésekor a következő kérdésekre kell válaszolni:

- ▶ mennyire teljesíti a rendszer – a kereslet által követített – céljait (a rendszer hatásossága),
- ▶ a költségek tekintetében mennyire hatékony a rendszer (költséghatékonyság),
- ▶ "igazolja-e" a rendszer létjogosultságát (a rendszer "értéke" költség – haszon elemzés alapján) [2].

A válaszadáshoz szükséges módszerek ismertek, de a könyvtárak és információs szolgáltatások elemzésében való alkalmazásuk csak szórványos, mivel a szükséges összehasonlító adatok begyűjtése igen bonyolult (többnyire egyáltalán nem költséghatékony) és a teljesítményt tükröző mutatók lényegileg a felhasználók értékítéletéhez kapcsolódnak. A dinamikus környezetben versenyre kényszerülő könyvtáraknak úgy kell szervezeti létjogosultságukat igazolni, hogy mennyiségi elemzések adnak a felhasznált erőforrásokról, ill. a mérhetővé tett eredményekről és termelékenységről [3].

A kiút

A költségtudatos környezethez való közeledés érdekében tudomásul kellene venni:

- ▶ A könyvtáraknak nemigen van más választásuk, mint versenyezni az elektronikus információs környezetben.
- ▶ A könyvtár "láthatósága" a nyílt versenyben az erőforrások elnyerésének fontos tényezője lesz.
- ▶ E stratégia elfogadásával a meglévő; hagyományos szolgáltatások óhatatlanul veszélybe kerülnek.
- ▶ A belső és külső információforrásokhoz való technikai hozzáférés biztosítása érdekében a könyvtári és információs rendszereknek az anyaintézmény információs rendszere integráns részeivé kell válniuk.
- ▶ Nagyobb súlyt kell helyezni a szolgáltató felhasználói közösség potenciális szükségleteinek szegmentálására és elemzésére.
- ▶ A stratégiát az anyaintézmény céljaival és törekvéseivel szoros összefüggésben kell kialakítani, hogy a döntéshozók előtt hiteles legyen a könyvtárak.

- ▶ A vezetés célkitűzéseit állandóan elemeznie kell a könyvtárnak, hogy részt vehessen a nyílt versenyben.
- ▶ A verseny sikeressége a könyvtári és információs rendszerek számára attól függ, hogy képesek lesznek-e termékeikre és szolgáltatásaikra vonatkozóan legalább olyan jó minőségű, mérhető adatokat szolgáltatni, mint a szervezet más egységei.
- ▶ Ezt a munkát az intézményi pénzügyi-elemzési rendszer keretein belül kell elvégezni részint idő- és energiatakarékosból, részint az elidegenedés elkerülése céljából.

A könyvtárak e kiindulási alapok elfogadásától még igen messze vannak, de a szemlélet megváltozása aligha mehet végbe rövid idő alatt. Sok múlik a kedvező intézménypolitikai légkör megteremtésén.

Az első lépés a ráfordításokra vonatkozó hiteles adatok begyűjtése. Ha ez megtörtént, akkor azt kell bebizonyítani a döntéshozók számára, hogy a megfelelő pénzügyi elemzések elvégzése nem egyszerű dolog, s ehhez szükség van a közgazdászok és a számviteli szakemberek hathatós segítségére. Az olyan szervezetek, mint az Aslib, sokat segíthetnek, egyebek között tanácsadással, programcsomagok összeállításával és terjesztésével stb. A siker azonban legalább annyira függ az intézménypolitikai tényezőktől, mint a pénzügyiektől. Átfogó pénzügyi elemzés híján a stratégiának azon elemeire kell összpontosítani, amelyek leginkább ki vannak téve a változásoknak. Ha így cselekszünk, bizonyítjuk versenyképességünket és érdekeltségünket az összehangolt gazdasági terv végrehajtásában.

Irodalom

- [1] SCHWUCHOW, W.: The economic analysis and evaluation of information and documentation systems. Costing and the economics of library and information services. Roberts, S. A. (ed.) Aslib, 1984. p. 26–27.
- [2] GILCHRIST, A.: Cost-effectiveness. Costing and the economics of library and information services. p. 268.
- [3] PENNIMAN, W. D.: Preparing libraries for a competitive environment. Unpublished paper prepared for a joint UK/USA/Canadian seminar held at the Selsdon Park Hotel, England, 1986.

/McLEAN, N.: A bigger slice: cost justification for library and information services. = Aslib Proceedings, 39. köt. 10. sz. 1987. p. 293–297./

(Hegedűs Péter)

Milyen kérdéseket vetnek fel az állományépítéssel kapcsolatos szakcikk az USA-ban?

Az ismertetett tanulmány 33 jelentős észak-amerikai könyvtári folyóiratban 1960 és 1983 között megjelent állományépítési cikkeket vizsgál meg azzal a

céllal, hogy bemutassa konkrét tartalmukat, feltárja jelentősebb megállapításait. Összesen 195 ilyen tárgyú cikk számbavételére és vizsgálatára került sor.